

lósítania. Az OSS Morale Operations Branch, az egyesített vezérkar irányítása alatt titkos feladatokat ellátó, és felforgató propagandát terjesztő szervezetté nőtte ki magát, amely a hadműveletek során komoly feladatokat kapott. 1945-re Kairótól Nápolyon át Londonig mindenütt jelen voltak. E szervezetek tevékenységét mindvégig heves – részben hatásköri, részben tartalmi – viták övezték, s igen gyakran kerültek átszervezésre. Részben ennek eredménye is lett, hogy a Legfelső Szövetséges Parancsnokság alatt 1944 áprilisában felállították a Psychological Warfare Division (PWD Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces), leginkább az OWI tapasztalatait hasznosítva tovább. Részletesen olvashatunk arról, hogy milyen konkrét katonai akciók elkészítésében vettek részt, milyen propaganda-politikát követtek Németországgal szemben, illetve magában Németországban. Az eredményeket mutatja, hogy 1944 júniusára a Wehrmacht parancsnoksága egy külön, az ellenséges propagandával szembeni osztályt állít fel.

A Szerző összefoglalásában világos okfejtéssel, jó stílusban különösen az OSS-MO

eredményeit emeli ki, s munkájukat nagyon hatékonynak és sikeresnek értékeli. A COI és OWI polgári szervezetként az amerikai liberális ideológia, az amerikai értékek nevében vette fel a küzdelmet a náci ideológiával. Ez az üzenet azonban, kritikusai szerint, elvont és naiv volt a totalitárius rendszerekben élő tömegek számára. Igaz, a háború alatt az amerikai vezetés soha nem fogalmazta meg világosan propaganda-stratégiáját. 1943 után az amerikai hadsereg befolyása alá vonta a propaganda-szervezeteket, s minden ilyen irányú tevékenységet a katonai céloknak rendelték alá. A pszichológiai hadviselés technikáját azonban sikerrel honosították meg, 1947-ben az OSS-ből lett a CIA, az OWI-ből a 40-es évek végére az Amerika Hangjával együtt az US Information Agency, miként az amerikai hadsereg gyakorlatában is tovább hasznosították a megtanultakat. A könyv tanulmányozása a hidegháború korszaka szempontjából sem haszontalan, sőt az akkori propagandaháború előzményei is a világháború korszakára vezethetők vissza.

Veszprémy László

RENDŐRSÉGI NAPI JELENTÉSEK 1956. OKTÓBER 23 – DECEMBER 12.

Első kötet. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Kajári Erzsébet

(Kiadja a Belügyminisztérium és az 1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutató Intézetének Közalapítványa, Budapest, 1996. 571 o.)

A kerek évfordulónak is köszönhetően örvendetes módon gyarapodott az 1956-os forradalom és szabadságharc szakirodalma. Közülük is kiemelkedik az a vaskos kötet, amely a „Belügyi iratok” forráskiadványszerzőzet első tagjának ígéri magát.

A rendőrségi napi jelentések közreadása rendkívül időszerű volt, hiszen – ahogyan azt a kötet előszavában Kuncze Gábor belügyminiszter is megjegyzi – „a hatalom látószögéből rögzített tények hiányoznak ugyanis leginkább '56 historikumából.”

Kajári Erzsébetnek a kiadványt bevezető kitűnő tanulmányából megtudható, hogy az

Országos Rendőrkapitányság Központi Ügyeletének 1953 nyarától kellett naponkénti esti jelentésben tájékoztatást adnia az elmúlt 24 órában történt és a társadalom, a közrend ellen irányuló bűncselekményekről, a közhangulatról, az időszakos mezőgazdasági munkák végzéséről, az ipari üzemek tevékenységéről, stb. A megyékből éjfélig beérkezett jelentéseket a Központi Ügyelet vezetője csoportosította, majd azok alapján másnap reggel írásos tájékoztatást adott feletteseinek. Katonailag megszervezett testülethez illően részletesen szabályozták, hogy a jelentésnek milyen formai követelményeknek és tartalmi

szempontoknak kell megfelelnie. A szigorú előírások miatt a jelentések meglepően objektívnak tűnnek, az ügyeleten egymást váltó rendőrítztek sokszor szó szerint átvették a megyék anyagait, tekintet nélkül arra, hogy azokban esetleg a közhatalmat, vagy annak szereplőit negatívan érintő kifejezések is előfordultak.

A jelentésekben közölt tényeket ugyanakkor fokozott forráskritikával kell kezelni, megkülönböztetett tartalmi és formai elemzésnek kell alávetni. Az általában géptávirón, a rendkívüli időszakokban gyakran telefonon érkezett jelentések rengeteg elírás, félrehalást tartalmaznak – a szerkesztő lelkiismeretességét dicséri, hogy helyreigazítási törekvéseit többnyire siker koronázta. A szakirodalomban már korábban közöltek és az ezen lehetne megjelentek tartalmi egybevetését, igen részletes jegyzetekkel, szintén a BM Központi Irattárának kiváló levéltárosa és az elismert 1956-os szakértő, Szokolczai Attila végezte el.

Ugyanakkor a forrásközlemény alapvetően kedvező összképét lerontja a nyomdahibák elképesztően magas száma. A kiadás folyamatából, úgy tűnik, kimaradt a kiadói szerkesztő munkája, aki a számítógépes szövegfeldolgozók elütéseit kiigazíthatta volna. A szedők valószínűleg nem ismerték a hosszú ékezetes magánhangzókat, különösen az ő és í betűkkel álltak hadilábon. Nem jelentett volna különösebb erőfeszítést a helységnevmutató kiigazítása sem, elkerülendő Andornaktálya és Andornaktája egymás melletti szerepeltetését. XX. századi okmányok közlésénél különben sem indokolt ragaszkodni a betűhív közléshez, esetleg lábjegyzetben lehet jelezni az eredeti formát, de egy mutatót mindenképpen ellenőrizni kell!

A kiadvány közreadói – a BM Központi Irattár talán túlzottan is óvatos kutatási gyakorlatából adódóan – az eredeti dokumentumokban szereplő személyneveket csak közismert történelmi szereplők és hivatalos minőségben eljáró rendőrítztek esetében közölték teljes névförmében, a többi esetben csak a kezdőbetűket adták meg. Gyakorlatuk azonban nem következetes, hiszen pl. Bobek Károly neve mindkét formában előfordul.

A dokumentumkötet válogatás nélkül tartalmazza a megadott időszakból rendelkezésre álló megyei részjelentéseket és a központi

összefoglalókat. Sajnálatos módon az október 24–25. és október 30 – november 5. közötti napok jelentései nem maradtak az utókorra. Ugyancsak hiányoznak a november 11 – december 12. közötti budapesti jelentések.

A forráskiadvány inkább csak árnyalja az 1956-os eseményekről alkotott képet. Kiderül többek között, hogy a köztudatban korábban kizárólag Budapest–centrikusnak vélt forradalom átfogta az egész országot. A dokumentumokból kiviláglik, hogy a rendőrség a közhatalom többi szereplőjéhez hasonlóan igyekezett semleges maradni és a mindenkori kormány utasításait végrehajtani. Különösen a helytörténészek fogják haszonnal forgatni a kötetet és ők fogják teljessé is tenni azt korábbi kutatásaikra építő kiegészítéseikkel.

Érdekes módon a dokumentumok meglehetősen szűkszavúan tudósítanak az első napok eseményeiről, ez valószínűleg visszavezethető a rendőri vezetés bizonytalanságára. Sajnálatos módon hiányoznak a 24-ei és 25-ei napokról tudósító jelentések. A későbbi napok beszámolóí alapján azonban megfigyelhető, hogy október 28-ára országosan helyreállt a rend. Ennek a megállapításnak látszólag ellentmondanak az e napon Tiszakécskén történtek. A tragikus események azonban azt jelzik, hogy a 3. lövészhadtest parancsnoka, Gyurkó Lajos vezérőrnagy, a helyi fegyveres erők felett rendelkező katonai diktátorként, az országostól gyökeresen eltérő módon tudta befolyásolni az események menetét.

A jelentések sorozata november 6-ával folytatódik. Szembetűnő, hogy azonnal megváltozik a hangnem: a korábbi felkelő csoportok hivatalos megnevezése fosztogató bandákra, ellenforradalmi erőkre módosul. Ezekben a napokban kezdődött meg a korábban szétzilálódott rendőrség újjászervezése. A kezdeti nehézségekre jellemző, hogy két olyan fontos megye, mint Borsod és Győr rendőrkapitányságaival csak november 14-én sikerült felvennie a közvetlen kapcsolatot a központnak. Az ország összes megyéjéből csak 17-én érkeztek be a várt adatok. A jelentések nyíltan beszámolnak a munkabeszüntetések országossá válásáról, a termelőszövetkezetek felbomlásáról, a „disszidálási” hullám megindulásáról, a közrend totális felbomlásáról. Országos tiltakozást, munkabeszüntetéseket és tüntetéseket váltott ki a szovjet hatóságoknak az a lépése, hogy magyarokat

hurcoltak ki a Szovjetunióba. A jelentések kendőzetlenül rögzítik: a Kádár-kormány egyöntetűen mondható elutasítása mellett a közhangulatot ekkor a Nagy Imre melletti spontán kiállás jellemezte.

November végéig gyakran előforduló téma a felkelők utóvédharcainak leírása. Meghökkenően nagy számban jelentenek rendőrök elleni támadásokról; vasúti sínek felszedéséről, robbantásáról; híradó vonalak megromlásáról. A dokumentumok jól jelzik, hogy december elejétől a Kádár-kormány és a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács közötti politikai harc határozta meg az események további menetét. Jól érzékelhető, hogy a december 4-ei budapesti nőtüntetést hogyan követték hasonló akciók Veszprémben, Pécsen, Békés megyében, és ez a folyamat hogyan vezetett el a salgótarjáni, miskolci és egri tüntetések elleni brutális karhatalmi fellépésekig.

A rendőri állomány meglehetősen tudathasadásos állapotban élte meg ezt a helyzetet. November 17-e körül több megyében is tömegesen kérték leszerelésüket a rendőrök. November 15-én a Központi ügyelet is kénytelen volt bevallani, hogy a karhatalmi egységek kivételével a rendőrség zöme „... eléggé gyáván viselkedik.” 26-án pedig arról írtak, hogy „olyan hangok is vannak, különösen az 1945-46-os rendőrök részéről, hogy a kritikus időkben mi kitarunk és kitesszük magunkat minden kellemetlenségnek, sőt az életünket is kockáztatjuk, s majd ha nyugalom és jó fizetés lesz, akkor jönnek a nagy szájuak és a jó káderek, s minket pedig elbocsátanak.” A tömegnyomásnak engedve rendelet született ugyan a volt ÁVH-sok leszereléséről, de a rendőrök is keményen felléptek a korábban törvénytelenéseket elkövetett belügyeseket rendőregyenruhába öltöztető és így átmenteni igyekvő törekvésekkel szemben. Azonnal megkezdődött az események új kivánalmának megfelelő átértékelése is. November 8-án még azt jelentették, hogy Szombathelyen többen ellenálltak a szovjet csapatok bevonulásának és a harcokban nyolc polgárőr és három rendőr elesett. A 28-án kelt változat szerint már a kapitányság épületébe behatolt lövések ölték meg őket. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött hasonló katonai jelentések példáján vélelmezhető, hogy ezek az áldozatok a következő év tavaszára már „az ellenforradal-

márok elleni harcban hősi halált halt” mártírokká változtak át.

A jelentések különben beszámolnak mai szemmel megmosolyogtató momentumokról is. A pénz elértéktelenedésétől tartva iszonyatos felvásárlási láz indult meg országszerte. Az „Állami áruház” című, jól ismert filmben illő jelenetek játszódhattak le, amikor pl. Csongrád megye kereskedelmi vállalatai túladtak mindazon árucikkeiken, melyek évekig eladhatatlanok voltak. Hamarosan hiány lett zsírból, lisztből, különösen élesztőből. Elfogytak a ruházati és iparcikkek is. Nem csoda, hiszen a jelentésekből értesülhetünk földes padlójú házába három porszívót vásárló parasztról, vagy arról az esetről, amikor „... egy személy a tatai I-es ruházati bolt pultjára letett 25 ezer forint készpénzt azzal, hogy adjanak érte, amit akarnak.”

Ugyancsak külön tanulmányt érdemelnének a korabeli rémhírek. A Maléter Pállal kapcsolatos legendárium korábban is közismert volt: kiszabadult szovjet fogságából, a Bakonyban harcol 16 ezer fegyveres élén, stb. A rémhírek gyakori szereplője Jugoszlávia: szovjet katonák agyonlőtték a jugoszláv nagykövetet, jugoszláv harckocsik segítik a Mecsekben harcolókat. Egy példa a rémhír terjedésére és további torzulására: Somogyszil községben december 4-én azt híresztelték, hogy lelőtték a pécsi szovjet városparancsnokot. Az önmagában valós elemeket tartalmazó hír másnap felbukkant Szolnokon; Ózdon már úgy tudták, hogy a szovjet csapatok bosszúból szétlőtték az egész várost; Szombathelyen pedig a városparancsnokok száma szaporodott háromra. A gyöngyszem azonban az, amely szerint Malenkov lelőtte Hruscsovot, mert nem értettek egyet a magyar események megítélésében.

A dokumentumgyűjteményt közreadók ígérete szerint az első kötetet továbbiak fogják követni. Vállalkozásukat remélhetőleg siker koronázza, hiszen a felsorolt kifogások ellenére leszögezhető: rendkívül adatgazdag, döntő többségében először publikált dokumentumokat tartalmazó, igényes szerkesztői kiegészítésekkel ellátott kiadvánnyal lepte meg az olvasókat és nem utolsó sorban a történészi, levéltárosi szakmát a Belügyminisztérium Központi Irattárának közössége.

Markó György